

Bola shaxsini shakllanishiga oila muhitining ta'siri

Munajat Halimjanovna Asranboyeva
NamDPI

Annotatsiya: Ushbu maqolada sog'lom bola ma'naviyatini shakllanishiga oila muhitining ta'siri haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, oilaviy vaziyatni, bola shaxsiga nisabatan ota-ona munosabatini o'rganish maqsadida tajriba-sinov ishlari tashkil etilib, tadqiqot natijalari bayon etilgan. Maqola pedagoglar, psixologlar, ota-onalarga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: adekvatlik, mikroijtimoiy, kompleks, ustanovka, taraqqiyot

Influence of the family environment on the formation of the child's personality

Asranbayeva Munajat Halimzhanovna
NamSPI

Abstract: This article discusses the influence of the family environment on the formation of a healthy child's spirituality. Also, in order to study the family situation, parents' attitude towards the personality of the child, experimental work was organized and the results of the research were presented. The article is intended for pedagogues, psychologists, and parents.

Keywords: adequacy, microsocal, complex, establishment, development

KIRISH

Barkamol inson tarbiyasini tashkil etish azal-azaldan xalqimizning ezgu orzusi, ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi, millat ma'naviyatining uzviy bir qismi bo'lib kelgan. Bu g'oya nafaqat alohida shaxslarni, balki butun-butun xalqlarni yuksak taraqqiyot sari boshlagan, ularni ma'naviyat va ma'rifat sohasida ulkan yutuqlarga erishishga undagan. Komillikni orzu qilmagan, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish haqida qayg'urmagan xalqning, millatning kelajagi yo'q. SHu bois, mamlakatimizda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning ahamiyati tobora o'sib borayotganligi ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalashni muhim masala sifatida kun tartibiga qo'yimoqda.

O'zbekistonning buyuk kelajagini bunyod etish asosan bugungi yosh avlodning zimmasida ekan, ularni bilimli, madaniyatli, mehnatsevar, tashabbuskor, izlanuvchan etib shakllantirish hayot tajribasiga ega, qiyinchiliklarda toblangan yoshi

ulug'larimiz, faxriylarimizning, shu bilan birga mazkur ishga da'vat etilgan tarbiyachilar, muallimlar, olimlarning va umuman barchaning asosiy vazifasi bo'lib qoladi. Bu borada yoshlar tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yoshlar muammolari instituti, iste'dodlarni tanlash markazlarining tashkil etilishi yoshlarni ma'naviy va jismoniy shakllantirish, iqtidorli yoshlarni tanlash, rag'batlantirish borasida davlatimiz olib borayotgan siyosatning namunasidir.

Yoshlar jamiyatda sodir bo'ladigan har qanday voqealarga o'zgacha, ruhiy hiskechinmalar doirasida munosabat bildiradilar, qiyinchiliklar vujudga kelganda esa ehtirolarga beriladilar. SHuning uchun bizning oldimizda turgan muhim masala - yoshlarni to'g'ri yo'lga boshlash, bunda oiladagi tarbiya bilan birgalikda jamoatchilikning uzviy hamkorligini ta'minlash taqozo etiladi.

Oilalardagi psixologik muhitni sog'lomlashtirish, ota-onalarning psixologik-pedagogik savodxonligini rivojlantirish ertangi kunimizning davomchilari bo'lgan sog'lom avlodni tarbiyalashdek muhim vazifani samarali amalga oshirishning eng asosiy omilidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oilaviy qadriyatlarning bir-biriga mos kelishi, funktsional-rolli o'zaro muvofiqlik, ijtimoiy - rolli adekvatlik, mikroijtimoiy munosabatlarga moslashuvchanlik, emotsional to'yinganlik, oilaviy munosabatlarni uzoq muddat davom etishiga intilish va boshqalar oilaning psixologik salomatligini kompleks tarzda baholash mezonlari hisoblanadi [1].

Oiladagi muhim masalalardan biri bo'lmish emotsional qo'llab-quvvatlashning muvaffaqiyatli kechishi eng avvalo, oila a'zolarining yaqinlari bilan shaxslararo munosabatlari hamda ulardagi emotsional fonning qulayligini saqlab qolishiga intilishlariga bog'liqdir. Oilaviy munosabatlarga moslashish oilaning kattalarni ish kunidan so'ng oilani ijtimoiy-psixologik muhitiga moslasha olishi bilan tavsiflanadi.

Har qanday sog'lom oilaning ajralmas qismi - bu oilaviy maqsadlarning yagonaligidir. Maqsadga erishish usullarini tanlash va uning shakllanishi hamda kutilayotgan natijalarda har bir oila a'zosining ehtiyojlari, qiziqishlari, intilishlari, istak-xoxishlari va ustanovkalari namoyon bo'ladi. Uzoq umr birga bo'lishga intilish doimo oilaviy maqsadlarga qiziqish, ularni aqlan rejalashtirish va maqsadga erishishi uchun butun oila a'zolari faolligining ta'minlashni o'zida mujassamlashtiradi.

Oilaviy yakdillik - bu oilaning emotsional va kognitiv "Biz"idir. Oilaviy yakdillik shaxsning o'z-o'zini anglashi bilan bog'liq va "Biz"ga qarshi "Men"ni namoyon qilishi mumkin. Oilaning barqarorligi "o'zgarishlardagi o'zini saqlab qolish" bilan bir xil bo'lib, keyinchalik taraqqiy etish uchun oilaviy nizolarni nazorat qilish va hayotiy o'zgarishlarga moslasha olishi, oilaviy yakdillikni saqlay olishi bilan tavsiflanadi [2].

Zardushtiylikning qadimgi kitobi-"Avesto"da oila muqaddas dargoh ekanligi, oila barqarorligida er-xotinning farzand tarbiyasi to'g'risidagi bir qator fikrlar bayon etilgan [3].

XI asr buyuk mutafakkiri Yusuf Xos Hojib o'zining "Qutadg'u bilig"- "Saodatga boshlovchi bilim" kitobida farzand ko'rish va unga tarbiya berish har bir inson uchun buyuk baxtdir. Lekin, bu narsa ota-onaga juda katta mas'uliyat yuklaydi, uning uddasidan chiqmoq har bir ota-ona uchun ham farz, ham qarzdir - deydi [4]. Olim oilaviy tarbiya bola axloqiy taraqqiyotining asosi deb hisoblagan.

Rus psixologi V.I.Silevanov oilada shaxsni shakllantirish jarayonini o'rganib, baxtli bolalik-bu oiladagi quvonchli hamjihatlikning hamda ota-onaning o'z bolalariga g'amxo'rlikning samarisidir degan xulosaga keladi [5].

A.Y.Varga va V.V.Stolinning fikriga ko'ra, "ota-ona munosabati"-bu bolaga bo'lgan rang-barang tuyg'ular tizimi, xulq-atvor streotiplari, ular bilan muloqot ular bilan muloqot qilish amaliyoti bola shaxsi uning xulqi xarakterini tushunish va qabul qilish xususiyatidir[6].

Hozirgi kunda psixologlar sotsiologlar va keng jamoatchilik tomonidan oila va oilaviy tarbiya muammosi dolzarb masala sifatida e'tirof etib kelinmoqda. Jumladan E.G'oziev, V.M.Karimova, B.K.Qodirov, N.Sog'inov G'.Shoumarov singari psixologlar tomonidan o'zbek oilalarining ijtimoiy-psixologik masalalariga doir tadqiqotlar olib borilgan [7].

Psixolog M.M.Raximova va L.S.Luchanskaya oilaviy munosabatlarning bolalar soni va ota-ona bilan bolalar muloqotiga bog'liqligini tahlil qiladilar [8].

V.M.Karimovanning "Yoshlarda o'zbek oilasi haqidagi ijtimoiy tasavvurlar" deb nomlangan ilmiy ishida o'zbek oilasidagi ijtimoiy tasavvurlarning turli guruhlarda namoyon bo'lishini empirik jihatlariga asoslanib tadqiq etiladi va oila to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlar shaxsning oilaviy munosabatlar doirasidagi xulq-atvorni boshqaruvchi va aniq sharoitlarga moslashtiruvchi vazifalarni bajarishini ilmiy asoslab berishga harakat qiladi [8]. Shuningdek, empirik tadqiqot jarayonida oilaviy ijtimoiy tasavvurlarning turli yosh va jins guruhlarida o'ziga xos tarzda namoyon bo'lishi, hamda ularning shaxs va guruhlarning hayot tarzi, ma'lumot darajasi, kasb-kori va hayotiy tajribasiga bog'liqligi isbot qilinadi. Unda birinchi marta o'zbek ayoli va erkakning oiladagi psixologik mavqei, er-xotin munosabatlarining bolalar tarbiyasi va oilada tutgan o'rinlari taqsimotiga ta'siri, yoshlarda to'g'ri maqbul oilaviy ijtimoiy tasavvurlarning shakllanish shart-sharoitlari va psixologik omillari yoritildi.

Professor E.G'oziev boshchiligida Toshkent Davlat Universitetida o'tkazilgan qator ilmiy tadqiqot ishlari oilada bola tarbiyasining etnopsixologik muammolariga bag'ishlangan [9]. O'zbek oilasida tarbiya mohiyati mazmuni tarbiyaning kundalik va istiqbol rejalarga bolalarga ta'sir o'tkazish vositalarini tanlash va undan unumli foydalanish o'ziga xos xususiyatga ega. Chunki uning asosida xalq an'analari yotadi-

deb yozadi muallif o‘zbek xalqining etnopsixologiyasidan unumli foydalanishdan iborat. Har tomonlama taraqqiy etgan inson shaxsini tarkib toptirishda muhim rol o‘ynaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada o sog‘lom bola ma‘naviyatini shakllanishiga oila muhitining ta‘siri haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, oilaviy vaziyatni, bola shaxsiga nisbatan ota-ona munosabatini o‘rganish maqsadida tajriba-sinov ishlari tashkil etilib, tadqiqot natijalari bayon etilgan. Oilada bola shaxsida o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish maqsadida ota-onalar va o‘qituvchilarga tavsiyalar ishlab chiqildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Biz yoshlarimizning ma‘naviy tarbiyasida oilaning ta‘sirini ular ongida aks etganlik darajasini o‘rganish maqsadida “Qanday oilalarda ma‘naviy sog‘lom farzandlar tarbiyalanadilar?” degan savolnoma bilan oliygohda tahsil olayotgan talabalarga murojaat qildik. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagi jadvalda ko‘rsatilgan.

“Qanday oilalarda ma‘naviy sog‘lom farzandlar tarbiyalanadilar?” (% da)

Javoblar:	%
Mehnatkash va halol oilalarda	50,7
Inoq va tinch oilalarda	38,9
Ma‘naviy sog‘lom oilalarda	37,8
Ziyoli oilalarda	21,3
Ko‘p bolali oilalarda	3,9
Dindor oilalarda	3,3
Boshqa javob	1,0

Jadvalda kuzatiladigandek, aksariyat yoshlarimiz mehnatkash, halol, inoq, tinch, ma‘naviy sog‘lom oilalarda ma‘naviy yetuk farzandlarning voyaga yetishi va tarbiyalanishini ma‘qul deb olganlar. Biz yoshlarning yaxshi oilaga nisbatan psixologik ustanovkalari yuqori ekanligini bilib oldik. SHuningdek qaysi ijtimoiy ta‘sir shaxsning ma‘naviyatiga ta‘siri qanday bo‘lishini ham qay darajada o‘rganilganligi bilan qiziqqanimizda shunday tadqiqotlarga duch keldik. Talaba-yoshlarga psixolog olimlarimiz tomonidan “Sizning fikringizcha, bizning jamiyatda inson ma‘naviyatiga nima eng ko‘p darajada ta‘sir ko‘rsatadi?” savolini berilgan. Unga ko‘ra olingan javoblarda oila barcha ijtimoiy maskanlar orasida eng yuqori darajada shaxs ma‘naviyatiga ta‘sir etishi tan olingan. SHuning uchun oila maskani, uning ma‘naviy muhiti, unda voyaga yetayotgan farzandning jismoniy sog‘lom bo‘lishi, ma‘nan yuksak bo‘lishi, aqlan kamolga yetishi masalalari doimo jamiyat miqyosida eng muhim masalalardan biri ekanligini ham angladik. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagi jadvalda ko‘rsatilgan.

“Sizning fikringizcha, bizning jamiyatda inson ma‘naviyatiga nima eng ko‘p darajada ta‘sir ko‘rsatadi?” (% da)

Javoblar:	%	Televidenie	28,1

Oila	77,1	Matbuot	7,2
Mahalla	43,2	Din	6,8
Ta'lim muassasasi	43,1	Adabiyot	3,4
Ijtimoiy muhit	36,9	Kino, teatr	2,2

Demak, shaxs ma'naviyatini shakllantiradigan omillar orasida oila va oilaviy tarbiya, mahalla, ta'lim-tarbiya tizimi maskanlari hamda ijtimoiy muhit ta'siri yuqori ekan-da.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoyev barkamol shaxsni shakllantirish ishining hayotiy zarurati va dolzarbligi haqida gapirar ekan, "Inson shaxsini, uning yuksak ma'naviy fazilatlarini kamol toptirish, milliy istiqlol mafkurasini shakllantirish, yosh avlodni boy madaniy merosimiz hamda tarixiy qadriyatlarimizga hurmat-e'tibor, mustaqil Vatanimizga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalash talablari oldimizga muhim vazifalarni qo'yimoqda", deb alohida ta'kidlaydilar. Bu vazifalar, birinchi navbatda kelajakning bunyodkorlari bo'lmish yosh avlodning bilim olish, yuqori malakali kadrlar bo'lib o'z yurti va halqiga sitqidildan mehnat qilish, ozod yurt ravnaqi va baxt-saodati uchun halol mehnat qilishga o'rgatishni nazarda tutadi. Zero, mustaqillik aynan fidoiy, o'z Vatani manfaatlariga g'oyat sadoqatli, yuqori malakali kadrlarning jamiyatni boshqarishini taqozo etadi-deydi [9].

XULOSALAR

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda quyidagi tamoyillarga asoslanish lozimligi tavsiya etiladi. Jumladan;

** Yoshlarda ijobiy xulq-atvor va xarakter xislatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan tarbiyaviy jarayonni tashkil etish.

** Psixolog yoshlardagi eng yaxshi insoniy fazilatlarni ko'ra olishi va ularda o'ziga ishonish, o'z xulqini o'zi yaxshilash motivlarini shakllantirishi zarur.

** Yoshlarni o'zlaridagi ijobiy xarakter hislatlarini anglashini rag'batlantirish.

** Yoshlarni o'z xulq-atvorini o'zi baholashga o'rgatib borish.

** Yoshlar oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarishda erishgan yutuqlarini rag'batlantirish.

** Yoshlarni kasbga bo'lgan qiziqishlarini oshirish.

** Yoshlarni bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil etishlarini nazorat qilish.

** Yoshlarga tarbiya berishning optimal strategiyasini aniqlash.

** Yoshlarni oilaviy hayotga har tomonlama: psixologik, huquqiy, tibbiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy va ma'rifiy jixatdan tayyorlab borish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Акрамова Ф.А. "Оилада муомалани ташкил этиш психологияси" Т.: "Шамс АСА" 2006. 90-бет.

2. Каримова В.М. Оилавий ҳаёт психологияси Т.: 2006 172 бет

3. Салаева М.С. “Ўзбек оилаларида ота-она ўзаро муносабатларининг ижтимоий психологик хусусиятлари” Автореферат Т-2005
4. Файзиёва М, Жабборов А “Оилавий муносабатлар психологияси” Т.: “Янги аср авлоди” 2007.
5. Xalimjanovna, A. M. (2022). MANIFESTATIONS OF STRESS IN PROFESSIONAL ACTIVITY AND WAYS TO ELIMINATE IT. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(11), 841-844.
6. АСРАНБАЕВА, М. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ФАКТОРЫ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ К СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ В НЕПОЛНЫХ СЕМЬЯХ. УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА Учредители: Общество с ограниченной ответственностью Коллоквиум, 43-45.
7. Asranbaeva, M. X. (2020). IMPROVING MECHANISMS OF PREPARING CHILDREN FOR SOCIAL LIFE IN DISABLED FAMILIES. *Theoretical & Applied Science*, (12), 125-129.
8. Асранбаева, М. Х. (2015). МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ С ТРЕВОЖНЫМИ ДЕТЬМИ. In *СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТРАНСФОРМАЦИИ КОНЦЕПЦИЙ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ* (pp. 43-47).
9. Asranbaeva, M. H. (2020). CHARACTERISTICS OF FORMING MOTIVES OF LABOUR ACTIVITIES IN AN INCOMPLETE FAMILY. *Theoretical & Applied Science*, (1), 121-123.
10. Badritdinova, M. B. (2019). THE DEVELOPMENT OF METAMETHODS ASSOCIATED WITH COGNITIVE METHODS. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(6), 483-489.
11. Badritdinova, M. B. (2019). COGNITIVE METHODS AND PERSONAL PECULIARITY. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(10), 380-386.
12. Oribboyeva, D. D., & Botirova, Z. (2024). Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish xususiyatlarining rivojlanishi. *Science and Education*, 5(3), 541-544.
13. Kamolova, A. (2022). The Scientific and Theoretical Foundations of Studying the Sources of Popular Pedagogy in Educating the Younger Generation. *Science and Education" Scientific Journal/Impact Factor*, 3, 590-592.